

Ekoturizm Betimlemeleriyle İletilenlerin Doğası

Dr. Nazmiye ERDOĞAN¹

Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN²

Giriş: Konu Ve Yöntem

*Yıl 2005. Turizm Bakanlığının düzenlediği ve bakanın da katıldığı bir “yayla turizmi” toplantısındayım. O otelin yatırımcısı ve Turizm bakanı dahil herkes, yerel hayatı ve oradaki insanları nasıl düşündüklerini ve kalkındırmak istediklerini anlatıyor. Ben kusmamak için toplantıyı bırakıp, kızımın lamalar, deve kuşları ve eski kültürel maddeler ile yeniden örgütlenmiş yapay-doğal çevreyi dolaşıyorum. Toplantının yapıldığı butik-otel binasının altında turistlere satmak için, aylığı 300 liraya çalıştırılan köylü kızlara halı dokutuluyor. Halı dokunan yerin açık iki kapısından birine doğru yürüdüm. Kapıda görevli genç bana “giremezsin, içeride turist var” dedi. Şaşırdım. Turistleri yememden falan mı korkuyorlar acaba? Dinlemedim, diğer kapıdan içeriye halı dokuyan kızların yanına girdim. İçeride Turist falan yoktu. Biraz sonra, kızımın kapıdan çıkarken karşıdan, 100 metre kadar uzakta, bir tur operatörünün gezdirdiği turistlerin geldiğini gördüm. Görevli telaşla yanıma koştu ve “hemen buradan gidin; turistler geliyor” dedi. Ben “n’olacak ki, onlar benden daha mı değerli?” dedim. Görevli “turistler buradayken, siz burada olamazsınız; otel etrafı **bizden** kimse istemiyor” dedi. Bu yerel hayat, “yayla turizmi” adı altında yabancı turistlere açılmış; ama yerel halk ve*

¹ Baskent Üniversitesi SBMYO Turizm ve Otelcilik Programı; e-mail: nerdogan@baskent.edu.tr

² Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi

Türk insanı bu yerele ancak aylığı 300 liraya çalışan işçi ve hizmetçi olarak girebiliyor. Otelin dışında bir köşede, çorap gibi küçük el dokumalarını ve incik boncuğu sergileyen kasabalı satıcı da, tur operatörünün bir sürü para istediğini, veremediği için turistleri oraya getirmedeğini söylemişti bana. Hayvancılıkla geçinen ve en küçük bir turizm potansiyeli olmayan uzak bir kasabada, belediye başkanları ve ekoturizm çıkırtkanlığı yapan “akademisyen” kılığındaki çıkarıcı-şarlatanlar turizmle kalkınma nutukları çekiyorlar. Türkiye’de bir zamanlar pervasızca ve şimdi Makyavellice yapılan aynı şey, ekoturizm denen yapılanmada yapılıyor: Türk insanı kendinin olandan hem mahrum bırakılıyor hem de aşığılanıyor. Yakında yaylalar turizm sermayesi tarafından çitlenecek ve yaylalardaki geleneksel hayat son bulacak; kimse yaylaları eskisi gibi kullanamayacak; yaylalar seyahat ve otel sermayesinin pazarladığı mal olacak; birileri para kazanacak ve buna kalkınma diyecekler. Öyle diyorlar. Kimin kalkınması, kim için ve kimin ve neyin yoksullaştırılması pahasına? (İrfan Erdoğan).

Başlangıcından beri ekoturizmin ne olduğu, neden ortaya çıktığı, amaçları ve sonuçları büyük çoğunlukla birbirine benzer veya birbirini tamamlar biçimlerde betimlenmiş; ekoturizm, 1990’lardan beri artan bir şekilde, tanımı, amacı ve sonuçları ile yoğun bir şekilde tartışılan bir konu haline gelmiştir (Blamey, 1997; Fennel, 1999, 2001; Orams, 1995; aktaran Priskin, 2003). Araştırmaların hemen hepsi ekoturizmin ne olduğu, amacı, sonuçları ve sınırları üzerinde bir anlaşma olmadığını belirtmektedir. Tao, Eagles ve Smith’in belirttikleri gibi (2004) farklı araştırmacı ve akademisyenler farklı ölçütlere dayanarak farklı kavramlarla tanımlamalar ve açıklamalar getirmişlerdir. Dolayısıyla, kavramın anlamı üzerinde bir anlaşma yoktur. Herkesçe kabul edilen somut bir tanımlı üretilmemiştir (Pforr, 2001). Kavramın hem anlam hem de kullanımında karmaşa ve anlaşmazlık sürmektedir (Weaver, 1999). Ekoturizm kavramı belirsizlik ve aitlik eksikliğinden acı çekmektedir (Cullen, Booth ve Hughey, 2003). Ekoturizm pazarının nicel çoğalması ve nitel farklılaşmasıyla birlikte tanımla, amaçla ve sonuçla ilgili konular ve sorunlar daha da karmaşıklaşmaktadır.

Bu inceleme, yukarıdaki sorundan ve ekoturizmin nasıl anlamlandırıldığı üzerinde birbirini destekleyen görüşler yanında, alternatif yorumlama ve değerlendirmelerin de olduğu

gerçeğinden hareket ederek, bu farklı anlamlandırmaları ve bu anlamlandırmalarla iletilenlerin doğasını anlamak için tasarlandı. Bu amaçla, makalede ekoturizmin çıkışı, tanımı, amaçları ve sonuçları konusunda iletilen yaygın görüşler ele alındı, açıklandı ve irdelendi. Sonra, ekoturizme farklı perspektiften yaklaşan açıklamaların genel doğası belirlendi ve bu alternatif görüşe göre yaygın görüşün ilettikleri eleştirildi. Bu eleştirmeden geçerek, aynı zamanda, ekoturizmin farklı doğası da açıklandı.

Niteliksel karakterde olan bu tasarımda, gerekli veri kaynakları olarak konuyla ilgili yazılı metinlere başvuruldu. Amaç birikmiş bilgiyle gelen nitelemelerin sunulması, açıklanması ve günlük pratiklerin doğasıyla olan bağının rasyonel ve mantıksal değerlendirmesi olduğu için, içerikle ilgili herhangi bir nicel yüzde dağılımı üzerinde durulmadı: Önemli olan nicel çokluk veya azlık değil; farklı görüşlerin varlığı ve bu görüşlerin ekoturizm konusunu nasıl ele aldığı ve bu ele alışıdaki ilettikleridir.

Analiz ve Tartışma

Özellikle 1970’lerde ivme kazanmaya başlayan ve 1980’lerde hızlanan çevre koruma hareketleriyle ve turizminin çıkardığı olumsuz sonuçların artmasıyla birlikte yeni çözümler de düşünülmeye başlandı. Ekoturizm 1970’lerde ve 1980’lerde çevre hareketinin içinde gelişti. Kitle turizmi ile ilgili rahatsızlıkların ortaya çıkmasıyla, çevreye yönelik ilgi ikiye katlandı. Bazılarına göre, bu durum doğal alanlarda doğaya dayalı tecrübelerle olan talebi artırdı. Az gelişmiş ülkeler ekoturizmi hem koruma hem de kalkınma hedeflerini başarıma aracı olarak benimsediler (Blamey, 2001). Bazılarına göre ise, ekoturizm turizm pazarını genişletme faaliyeti olarak ortaya çıktı ve gelişti (Bandy, 1996; Duffy, 2002; Erdogan, 2003). Kitle turizmi, çevre sorunları ve alternatif turizm ile ilgili gelişmeler akademik alanda da ekoturizmin ele alınmasını artırdı. Akademideki her girişim kaçınılmaz olarak ele alınan konunun temel doğasını anlamaya çalışmak olur. Bu da öncelikle ele alınanın tanımı ve ayrıntılı olarak açıklanmasıyla başlar. Ekoturizmin ne olduğu (tanımı, amacı ve sonuçları) üzerinde tek bir görüş olmadığı gibi, birbiriyle ciddi bir şekilde çelişen görüşler de vardır. Bu

görüşler iki ana gruba ayrılabilir: (1) Turizm endüstrisini ve faaliyetlerini destekleyen ve eleştirirken destekleyen yaygın görüşler ve (2) alternatif görüşler.

Yaygın Görüşler ve İlettikleri

Günümüzde, uluslararası anlaşmalar ve toplantılar başta olmak üzere ulusal ve bölgesel boyutta en yaygın olarak üzerinde durulan ekoturizm kavramı, doğaya dayalı turizm, yumuşak turizm, özel ilgi turizmi, yeşil turizm, sorumlu turizm, bilinçli turizm, kırsal turizm, alternatif turizm ve sürdürülebilir gibi türlerle birlikte veya o türler içinde ele alınır ve tanımlanır. Ekoturizm kavramının orijini kesin olarak bilinmemektedir, fakat Hetzel ilk kullananlardan biri olarak kabul edilir. Hetzel (1965, aktaran Weaver 1997) ekoturizmi 4 temel ilke ile tanımlamıştır:

- Çevresel etkileri en aza indirmek
- Ev sahibinin kültürüne saygı duymak
- Yerel topluma faydaları maksimuma çıkarmak
- Turist tatminini maksimuma çıkarmak

Ekoturizmin Hertzal'in tanımına uygun olan ve en çok kabul edilen ilk tanımı ve amacı Cabellos-Lascrain'e aittir: *"Ekoturizm bir yerdeki geçmiş ve şimdi var olan kültürel ifadeler kadar, doğayı, yaban hayatını ve doğal bitkisini inceleme, doğa hayranlığı, görünüşünden zevk alma gibi belli amaçlarla kısmen bozulmamış veya kirlenmemiş doğal alanlara yapılan seyahattir."* Dikkat edilirse, bu tanımda ekoturizm bilmek, anlamak ve tecrübelemek amaçlı yapılan bir faaliyet olarak sunulmaktadır. Kitle turizminde de insanların önemli bir kısmı çevreye hayranlık, çevreden zevk alma, görme ve bilme gibi aynı amaçlarla giderler. Tekrar aynı yere gidildiğinde ise doyum getiren deneyimin yinelenmesi vardır. Dolayısıyla, yukarıdaki tanımlamada ekoturizmin kitle turizminden tek ayırt edici özelliği bozulmamış doğal alanlara yapılan seyahat olmaktadır.

Sonraki bütün tanımlamalar ve açıklamalar Hetzel'in ve Cabellos-Lascrain'in tanımına çoğunlukla ayrıntı sunmuşlardır. Bu yaygın görüşlere göre, turizm endüstrisinin potansiyel ve ortaya çıkmış negatif çevresel sonuçları konusunda 1970'lerden beri büyüyen tartışmalar, çevresel bakımdan duyarlı bir turizm yaklaşımının araştırılması gerekliliğini de getirmiştir (Tao, Eagles ve Smith, 2004). Bu da ekoturizmin alternatif turizm olarak çıkmasını sağlamıştır. Sonradan ekoturizm sürdürülebilir turizmin parçası olmuştur. Diğer bir deyimle, Turizm faaliyetlerinin doğal ve kültürel kaynaklar üzerindeki olumsuz etkileri ve bu etkilerin turizmin kendi geleceğini tehlikeye attığının anlaşılmasına başlanması ile doğayı gözeten alternatif ekoturizm anlayışı çıkmış; ardından sürdürülebilirlik düşüncesi gelişip turizme de yansımış ve "sürdürülebilir turizm" konusu gündeme gelmiştir. En ideal şekliyle sürdürülebilir turizm (ve ekoturizm), sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temeli üzerinde, gelecek için fırsatları korurken ve geliştirirken turistlerin ve misafir kabul eden bölgelerin gereksinimlerini karşılayan turizm gelişmesi olarak tanımlanır (Leung vd. 2001; Weaver, 1999). Sürdürülebilir turizm, destinasyon alanlarında yerel, doğal, kültürel, yapısal kaynakları koruyarak ve ekonomik gelişmeyi teşvik ederek kalkınmayı sağlar (Nepal 2000). Bu ve benzeri tanımlarda sürdürülebilir turizm (ve ekoturizm), doğal ve kültürel kaynakların, hem geleceği düşünerek kullanılması hem de turizm sermayesinin, mevcut ziyaretçilerin ve yöre halkının amaçlarının maksimum düzeyde karşılanması şeklinde betimlenir. Geleceğe yönelik olan sürdürülebilirlik yaklaşımında, bir yandan turizm kaynaklarının kullanımına devam edilirken, diğer yandan aynı kaynakların gelecek nesiller tarafından da kullanılabilmesini güvenceye alacak şekilde korunması gerektiği (ve korunduğu) ileri sürülür. Bu bağlamda yazılı kaynaklar sürdürülebilir turizmin amaçları olarak şunları belirlemişlerdir:

- Kaynakların sürdürülebilir kullanımı
- Aşırı kullanım ve atıkların azaltılması
- Doğal, kültürel ve sosyal çeşitliliğin muhafaza edilmesi
- Yerel toplumu planlamaya dahil etme ve yerel ekonominin desteklenmesi,
- Turizm endüstrisi ve kamu arasında karşılıklı işbirliğinin sağlanması,

- Personel eğitimi, turistlerin bilgilendirilmesi,
- Bu konularda araştırmaların yapılması ve desteklenmesi.

Dikkat edilirse, sürdürülebilir turizm ekoturizmi de içine almaktadır ve tüm turizm tür ve faaliyetleri için uzun dönem yaşam ve süreklilik amacıyla düşünülmüştür. Ekoturizmin doğaya yönelik olması, doğal ve kültürel kaynaklara değer verme bağlamında, ekoturizm sürdürülebilir turizm karakteri taşımaktadır (Weaver, 1999). Bu karakter her yaygın tanımlamada vardır. Örneğin, Kanada Çevre Danışmanlığı Komisyonu ekoturizmi (1992) *“yerel toplumun bütünlüğüne saygı gösterirken, ekosistemin korunmasına katkıda bulunan aydınlatıcı doğa seyahati”* olarak tanımlamıştır.

Ekoturizmin eski ve yeni bütün tanımlarında, faaliyetin doğaya yönelik olmasının nedeni olarak, örneğin, doğaya geri dönme arzusu, doğayı deneyimleme isteği, günlük yaşamın baskılarından kaçma, doğayı yok olmadan görme isteği gibi çok daha özel ilgi ve amaçlar verilir; bu sırada, seyahat ve turizm endüstrisinin pazar genişletme amacı ya iletilmez ya da hizmet verme olarak sunulur.

Ekoturizm, aynı zamanda, alternatif turizmle ilişkilendirilir: Alternatif turizm, etkinliğin yönelimine göre doğa temelli alternatif turizm veya kültürel kaynaklara yönelen sosyo-kültürel alternatif turizm olarak ayrılır. Doğa temelli alternatif turizm ekoturizm olarak adlandırılır. Alternatif turizm, olumlu ekonomik etkiler sağlarken çok az olumsuz etkilere neden olan kitle turizminin karşısı ideal bir turizm formu olarak görülür (Priskin, 2003): Örneğin, Butler`a göre (1990), bazı alanlarda alternatif turizm, kitle turizmine alternatif bir seçenek olabilir.

Alternatif turizmi, ekoturizmi, doğa turizmini ve sürdürülebilir turizmi destekleyen yaygın anlayışa göre, turizmin çeşitlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmaların doğal yaşamın sürdürülebilirliği bağlamında yapılması gerekmektedir. Bunun için, alternatif turizmin ve ekoturizmin tanımlarında da yansıyan ilkeler konulmuş, bu ilkelere dayanan normatif kurallar, etik, ilişki ve davranış biçimleri belirlenmiş, eğitim ve sertifika programları oluşturulmuştur. Bütün bunlar öncelikle turizmle uğraşan yerel, ulusal ve uluslararası sermaye, devlet kurumları, ulusal ve yerel toplum örgütlerinde, çevreye ve insan sağlığına,

uzun dönemli düşünme ve karar vermeye yönelik bir iş yapma ve çalışma kültürünün geliştirilmesiyle; bu güçler arasında dengelerin kurulması ve koordinasyonun sağlanmasıyla gerçekleşme olasılığına sahiptir. Bunun anlamı oldukça açıktır: Çevre koruma ile sosyal ve ekonomik gelişme adı altında sunulan ekonomik çıkar yapılarının birbirinden ayrı düşünülmesi hem sürdürülebilir yaşam hem de sürdürülebilir turizm için bir engeldir. Bu gerçek büyük çoğunlukla, hiç değilse sözde veya prensip olarak, kabul edilmiştir. Sorun, birbiriyle beraber düşünülmesinin gerçek ilişkilerde ne tür bir değişim getirebileceği ve ne tür bir etkileşim oluşturacağıdır. Bu büyük çoğunlukla bir kenara itilir.

Sürdürülebilir turizm ve alternatif turizm görüşleriyle de zenginleşerek ekoturizmin yaygın tanımı zamanla daha karmaşık hale gelmiştir. Bu yeni tanımlarda ekoturizmde amaç ve sonuçlar çevre koruma için finans sağlama, bilimsel araştırma, girilmemiş ve hassas ekosistemleri koruma, kırsal alanda yaşayan insanlara fayda, fakir ülkelerde gelişmeyi teşvik, ekolojik ve kültürel duyarlılığı geliştirme, turizm endüstrisinde sosyal sorumluluğu ve çevresel bilinci işleme, turistleri eğitime ve tatmin etme ve dünya barışını kurma yolu olarak sunulur (Blamey 2001). Benzer şekilde Uluslararası Ekoturizm Topluluğu (The International Ecotourism Society) ekoturizmi, çevreyi koruyan ve yerel halkın refahını sürdüren, doğal alanlara doğru olan sorumlu seyahat olarak tanımlayarak ne olduğunu ve amaçlanan sonuçları açıklar (Leung vd. 2001; The International Ecotourism Society, 2002).

Ekoturizmde, çevreye ve yerel halka en kötü ihtimalle minimum negatif etki ve maksimum fayda gelecektir (Nyaupane ve Thapa, 2004). Böylece ekoturizmin amacı ve sonuçları kırsal alanlar, insanlar ve çevre için faydalarla donatılarak, zengin bir imaj iletişimi yapılır.

Özellikle 1992 Dünya Zirvesinden (Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinden) sonra, ekoturizmin bu tür zenginleştirilmiş betimlenmesine sürdürülebilir kalkınmayla ilgili ilkeler de eklenmiştir. Bu ilkeler, yaygın anlatıya göre, devletler ve ilgili endüstriler tarafından doğa temelli turizmin uzun dönemli sürdürülebilirliğinin “ancak ilkeli ve arza göre planlanmış yaklaşım benimsenirse olabileceğini anlamasıyla” önem kazanmaya başlamıştır.

2000’lerde de, “doğa temelli, çevreye duyarlı, yerel yaşama saygılı, akılcı ve ölçülü, çevre eğitimi getiren ve yerel katılımcılık gerektiren” gibi kavramsal eklemelerle ekoturizmin

tanımı daha da “zenginleşmiştir”. Buna, ekoturizmi talebin yarattığı görüşüyle gelenler, Tao ve diğerlerinin makalesinde olduğu gibi (Tao et. al.,2004a), talebin motivasyonunu, aradığı doyumları, faydaları ve tutumları da eklemişlerdir.

Birleşmiş Milletler “2002 Uluslararası Ekoturizm Yılı” etkinlikleri kapsamında 19-22 Mayıs 2002’de UNEP Birleşmiş Milletler Çevre Programı önderliğinde Dünya Ekoturizm Zirvesi Quebec`te toplanmıştır. Zirvede ekoturizm etkinliklerinin sürdürülebilir turizm kapsamında gelişmesine yönelik bir hazırlık ortamının oluşturulması amaçlanmıştır. Ekoturizm sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olarak ele alınmış ve az gelişmiş bölgelerdeki yoksullukla mücadelede ve kalkınmada bir çözüm olarak öne sürülmüştür (Lee, Lee ve Han, 1998). İlginç olan, bu çözümü öne sürenler, yerelde faaliyet gösteren seyahat ve turizm endüstrilerinin, çok özel koşullar dışında, yerel yoksulluğun nedenlerini ortadan kaldırmayacağını, hatta aksine daha fazla yoksulluğa neden olduğunu bilmemesi veya bilmiyor görünmesidir. Daha kötüsü, istisna örnekleri başarı öyküleri olarak kullanarak, istisnayı genelleştirmeleri ve endüstrilerin başarılarını sanki yerelin başarıları gibi sunmalarıdır.

Ekoturizmi bazı turizm operatörlerinin kötüye kullandığını, çevresel ve sosyal sorumluluktan yoksun olan faaliyetlerin promosyonunu yaptığını belirtenler olmuştur (Stern ve diğerleri, 2003). Bu nedenle bazıları ekoturizmi “derin ekoturizm” (deep ecotourism) ve “sığ ekoturizm” (shallow ecotourism) olarak ikiye ayırmıştır. Derin ekoturizm ekoturizmin yukarıdaki tanımlarına uyan ekoturizm olarak nitelemiştir. Bu yolla, iyi ve sorumlu faaliyette bulunanlar ile kötü, fırsatçı ve sorumsuz olanlar birbirinden ayrılarak, gündem saptırma ile tartışma ekoturizmin asıl doğasını tartışma yerine, onun varlığının doğallığını ön kabul üzerine kurulan faaliyet ele alınmaktadır.

Ekoturizmin belli bölgelerde yoğun olması son zamanlarda “kitle ekoturizmi” kavramının çıkmasına ve bununla ilgili tartışmaların başlamasına neden olmuştur.

Alternatif Görüşler ve Yaygın Olanın Eleştirisi

Alternatif görüşler ve bu görüşlere göre yaygın anlatıların ilettiklerinin eleştirisine bakıldığında, ekoturizmle ilgili sunulanların anlamlarının oldukça farklı olduğu görülür.

Araştırmalarda inşa edilmeyen kuramın doğası

Genellikle yaygın görüşlerin eleştirileri ile işe başlayan alternatif anlatıya göre, yaygın görüşlerin en önde gelen sorunu epistemoloji ve yöntembilimle ilgilidir. Bunların da en önde geleni, ekoturizmle ilgili açıklamalar ve araştırmalardaki kuramsal yapı inşası yoksunluğudur: Akademik dünyada ekoturizm çoğu kez hiç bir kuramsal yapıyla ilişkilendirilmeksizin, daha doğrusu hiç bir kurama bağlı değilmiş gibi her hangi bir kuramsal sunum yapmaksızın, işin mekaniğinden hareket ederek açıklanmaktadır. Bu durum tanım, amaç ve sonuç konusunu daha da karmaşık bir görünüme sokmaktadır. Bu da, ne yazık ki, ekoturizmi ve doğasını yeterince açıklamak yerine, daha gelişkili, zor ve derin bir karaktere sahip gibi göstermektedir. Daha kötüsü, ekoturizm gerçeğini açıklamak adı altında ekoturizm yüce ve onurlu bir faaliyet gibi gösterilmekte, gerçek yerinden kopartılıp, ideal söylemler dünyasına taşınmaktadır. Bu taşıma, çoğu kez ekoturizm gerçeğinden uzakta, yanlış, temelsiz veya geçersiz klişe kavramlar ve tanımlamalarla yapılmaktadır. Bu kavramlar ve tanımlar ekoturizmi sosyal bakımdan sorumlu bir ekonomik ve kullanım çerçevesi içine sokarak endüstriyel etkinliğin asıl doğasını soruşturulması gereği düşüncesini bir kenara atmaktadırlar.

Tanımlama sorunu ve kuramsal çerçeve

Yaygın görüşlere göre, günümüzde ekoturizm trilyonlarca dolarlık bir endüstriyel faaliyete doğru gelişmiş, fakat hem teoride hem de pratikte amacı, alanı, doğası, baskın boyutları hakkında, genel olarak kabul edilen bir tanımlama üretememiştir. Bu görüş yersiz ve geçersizdir, çünkü sürekli gelişen ve farklılaşan endüstriyel bir faaliyeti yaygın görüşler bağlamında birkaç cümlelik tanımlamayla açıklamak olanaksızdır. Ayrıca, kuramsal ve ideolojik farklılıklar nedeniyle de herkesin kabul ettiği ortak bir tanıma ulaşma beklentisi de doğru değildir.

Alternatif görüşlere göre, yaygın görüşlerin sunduğu tanımlamalar farklı kuramsal çerçevelere dayanmazlar, farklı felsefeyi veya farklı epistemolojik yönelimi anlatmazlar. Hepside tarihsel üretim ilişkileri bağlamından soyutlanmıştır ve faaliyetleri hem meşrulaştıran hem de evrenselleştiren idealist felsefenin statik tanımlamalarıdır. Tanımla, bir

fenomenin ve/veya fenomenler arası ilişkinin doğası betimlenir. Ekoturizm toplumsal üretimle ilişkilidir. Ekoturizmi doğru bir şekilde tanımlamanın temel koşulu, onu örgütlü yer ve zaman içinde ele almak ve hem ulus içinde hem de uluslararasıdaki ekonomik ve siyasal güç ilişkileri içinde değerlendirmektir. Böyle yapılırsa, ekoturizm tanımı ve doğası hakkında idealleştirilmiş söylemler ve prensipler üzerinde durma yerine, gerçekleri değerlendirme olasılığı ortaya çıkar. Bu yolla ekoturizmde örgütlü siyasal, ekonomik ve kültürel örgütlenme biçimleri, bu biçimleri oluşturan ve geliştiren üretim koşulları ve ilişkileri doğru bir şekilde anlaşılabilir.

Yaygın tanımlar idealist felsefe ve epistemolojiden beslenen liberal ve yeni-liberal yaklaşımlara dayanır. Tarihsel materyalist felsefeye dayanan veya ondan esinlenen alternatif görüşler ise, turizm ve ekoturizmi yaygın olan betimlemelerden farklı biçimlerde nitelerler. Son yirmi yıl içinde bu konuya eğilen bu nitelemeler, çoğunlukla ekoturizmin çıkış nedenleri ve gelişmesinin bağlı olduğu koşullar, endüstriyel yapılar ve ilişkiler, turizmde örgütlenme ve iş yapış biçimleri, ekoturizm faaliyetlerinin iddia edilenlerin ötesinde kültürel ve ekonomik sonuçları, modernleşmenin eleştirisi ve turizmle kalkınma gibi konular üzerinde dururlar (Erdoğan ve Erdoğan, 1997). Alternatif görüşlerin kendi içindeki farklılıkları kuramsal inşa farklılıklarıdır ve bu da tarihsel materyalist felsefeye dayanan yaklaşımlardaki farklılıklardan, tarihsel materyalist felsefeyle başlayıp idealist felsefeye doğru yönelen yapısalcı ve post-yapısalcı yaklaşımlara kadar çeşitlilik gösterir.³ Tarihsel materyalist felsefedeki farklılıklar (eko)turizmle ilgili olarak açıklamalarda siyasal ekonomi yaklaşımları ve ideolojiye ağırlık veren yaklaşımlar olarak ayrılabilir.

Ekoturizmin çıkışı ve varlık nedeni

Alternatif anlatıya göre, turizmin popüler biçimleri endüstrileşmenin ve kentleşmenin hızlanması, bu süreçte artan yabancılaşma, merak, hoşnutsuzluk ve hayal kırıklıklarıyla dolu yaşamın olduğu modern çağa başlamıştır (Merchand, 1980; Urry, 1990, aktaran Bandy, 1996). Bu bağlamda, zenginlerin safari, av partileri ve seyahatleri, egzotik bölgelere geziler gibi macera turları yaygın bilinen bir gerçektir. Orta sınıfa ve altına turizmin yayılması

³ Bu yaklaşımların doğasıyla ilgili bilgiler için bkzn: Alemdar ve Erdoğan (2005).

seyahat ve turizm endüstrisinin gelişmesiyle oldu. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde, modern yaşamda turizm hızla tüketim kültürü içinde bakir doğayı ve yereli seyahatle deneyimleme (veya parayla taciz ve duyarlı bir şekilde katılmayla bozma) kültürüne doğru yönelmeye başladı. Ekoturizm bu yönelime ve 1970'lerin sonlarında başlayan ve giderek hızlanan, pazarın sürdürülebilirliği sorunlarıyla birlikte gelen ve çözüm olarak sunulanlardan birine verilen ad oldu.

Yaygın görüşlere göre, ekoturizm gibi girişimlerin temel nedenlerinden biri, turizm endüstrisinde sürekliliği ve sürdürülebilirliği sağlamanın turizm amaçlı kullanılan kaynakların korunmasına ve geliştirilmesine bağlı olduğunun farkına varılmaya başlanmasıdır. Kullanım yoluyla kazanç sağlayan bir ticari faaliyet ile (ekoturizm ile), çevreyi koruma arasında kurulan bu tür ve benzeri bağlar, bir faaliyetin doğasını açıklamaktan çok, bir promosyon/özendirme, pazarlama, imaj yapılandırma ve propaganda biçimi olarak görünmektedir (Hall, 1994).

Ekoturizmle ilgili çevreci söylemin gerisinde, turizm sermayesi için kırsal ve doğal alanlarda yeni yatırım, mal ve hizmet satışı yapmak, pazar genişlemesini sağlamak, dolayısıyla yeni kar alanlarına yönelmek gerçeği yatmaktadır. Bu nedenle, turizm yatırımları son yıllarda kırsal kesimde ve yeşil doku içerisinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak çeşitli çevre ve turizm yasaları oluşturulmuş, uluslararası faaliyetler artmıştır (*Butler, 1990; Redcliff, 1991; Weaver, 1999; Faber, 1993; Thomas, 1992*).

Ekoturizmin ne olduğu ve amaç sunumları

Ekoturizmi destekleyen yaklaşımların geçerliliğini soruşturan alternatif görüşlere göre, alternatif veya ekoturizm denince akla öncelikle bir endüstriyel faaliyet gelmelidir. Alternatif turizm veya ekoturizm kendine özgü belli karakterlere sahip, yoğun bir şekilde pazarlanan ve reklamı yapılan kompleks endüstriyel faaliyetler ağından oluşur. Giannecchini'ye göre (1992:430, aktaran Bandy, 1996:338) ekoturizm bir özel ilgi seyahatini geliştirmek ve satmak için kullanılan güçlü bir pazarlama aracıdır. Bu ekonomik ağda, ekonomik mantık ve pazar amaçları tehlikeli bir şekilde küresel-yerelleşme ile korunan alanlara, milli parklara, doğası çekici olan yerlere ve yerel yaşam içine sokulur. Buna, uluslararası

kuruluşlar, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve devletler/hükümetler teşvik edici, kaynak hazırlayıcı, kaynak aktarıcı ve yasal düzenleyici olarak katılırlar. İletişim medyası dahil tüm kültür endüstrileri ve akademi de bu faaliyetin popülerleştirilmesini sağlarlar.

Akademisyenlerin bazıları sermayenin gönüllü misyonerleri gibi, sempozyumlarda bir çanta ve bedava gezme ve lüks otellerde bir iki gün kalma gibi ufak faydalarla da teşvik edilerek, Türkiye'nin korunan alanlarını, yereli ve bakir doğayı kullanıma açmak için canla başla çabalamaktadır.

Ekoturizmle ilgili yapılan sunumların hepsi turizm endüstrisinin doğal ve kırsal alanlara yaygınlaşma ve dolayısıyla pazar geliştirme stratejisinin bilinç yönetimi parçasıdır. Bu bağlamda, tüketicilerin yönlendirilerek yeni pazarlar yaratılmak istenmesi alternatif turizmin ve ekoturizmin ne olduğunu ve neden çıkıp geliştirildiğini özetler. Bu görüşlere göre, yaygın görüşlerde sunulan tanım, ekoturizmin amaç ve ilkeleri hakkında sunulanlarda olduğu gibi, yakalayıcı ve çekici sözler kullanılarak, ekoturizmin gerçek amacı idealleştirilmiş tanımlamalar ve betimlemeler içine çöktürülmüştür. Ekoturizmin amacı, turistlerin istekleri bağlamında ele alındığında tanımlamalarda görülen bilme, görme, yardım, doğaya saygı, doğanın kıymetini bilme gibi amaçlar doğru gibi görünür. Ulusal ve uluslararası sermaye bağlamında ele alındığında ekoturizmin amacı yeni kazanç alanları demektir. Ekoturizm endüstrisinin varlığı, kullanılacak doğanın ve doğayı kullanacak insanların varlığına bağlıdır. Fakat ekoturizmin egemen amaç yapısını belirleyen ne doğadır ne de turistlerdir: Doğa ve turistler yoluyla sermaye birikimini sağlamaktır. Ekoturizm ile turizm endüstrisinin diğer amacı, dikkatleri sürdürülebilirlik sorunları olan kitle turizminden alıp daha az zararlı görünen ekoturizm gündemine kaydırma çabası olmaktadır.

Yaygın anlatıda temel tanımlayıcı öğelerin anlamı

Hetzl'den başlayarak ekoturizmle ilgili bütün tanımlarda kullanılan her kavram üzerinde "neden?" diye düşünülürse, cevap olarak o kavramın gerekliliğini ortaya çıkartan bir durumun varlığı akla gelir. Bu kavramlardan en önde gelenleri:

- (a) Çevresel etki: Hassas ekosistemleri ve çevreyi koruma, ekolojik duyarlılığı geliştirme, çevresel bilinci işleme. Ekoturizmin çevresel olumsuz etkisi var ki, bu nedenle bu etkinin en aza indirilmesi amaçlanmaktadır.
- (b) Yerel kültüre saygı: Kültürleri yok ederken veya dönüştürürken, aynı zamanda kültürel duyarlılığı geliştirme. Yerel kültüre etkisi var ki, bu nedenle saygı prensibi getirilmektedir.
- (c) Yerele ekonomik fayda: yerel topluma ekonomik gelir sağlama, refah seviyesini artırma, fakir ülkelerde gelişmeyi teşvik gibi. Yerel topluma faydası olmadığı için yerel topluma fayda ilkesi sunulmaktadır.
- (d) Turist tatminini maksimuma çıkartma.
- (e) Sorumlu seyahat: Turizm sorumlu seyahat olmadığı için, sorumluluk ilkesi getirilmektedir.

Bunların özlü anlamı şudur: Günlük ilişkinin egemen doğası bu tür imaj ve bilis yönetimini gerekli kılmıyorsa, bunların hiçbirini sunulmazdı. Turistlerin tatmininin maksimuma çıkartılması, beklentilerinin karşılanması ve buna göre tesis ve hizmetlerin biçimlendirilmesini gerektirir; bu da, talep merkezli bir hizmet verilmesi gerektiği ilkesini getirir. Sorumlu seyahat kavramı dikkatleri sorumsuz davranan seyahat edenler, yani turistler üzerinde toplar ve turizmin istenmeyen etkilerinin nedeni olarak turistleri gösterir; bu da turistleri eğitime “çözümünü” ve tatmin etme gereksinimini öne çıkartır. Böylece, sermayenin örgütlediği kar amaçlı ticari bir faaliyet demokratikleştirme ve “dünya barışını kurma yolu” olarak nitelenmeye kadar götürülür. Buna “turizm endüstrisinde sosyal sorumluluğu ve çevre bilincini geliştirme” eklenir; bu yolla bazı sorumsuz ve bilinçsiz tur operatörleri, seyahat acentaları ve hizmet sunanlar olduğu ve turistler gibi onların da öğrenmesi gerektiği belirtilir. Hollywood filmlerinde bir zamanlar çok sık gördüğümüz senaryo gibi: Amerikan yerlilerinin soykırımı hep birkaç kötü Beyaz ve birkaç kötü Kızılderili yüzünden olmuştur.

Ekoturizm ilkelerinin anlamı

Ekoturizmin belirtilen amaçlarına bağlı olarak ziyaretçiler, yerel halk ve yerel iş yerlerinin etkinliklerini içeren tanım, genel ayırt edici özellikler ve sonuçlar hakkında çeşitli ilkeler sunulur. Ekoturizmin ilkeleri ekoturizmin yapıldığı bir alanda değerlendirme ölçüsü olarak kullanılabilir. Bunun için her ilke açıkça belirtilmeli; her ilkeyi oluşturan faktörler saptanmalı; her faktörün işlevsel tanımlaması yapılmalı; böylece ölçülebilir hale getirilerek ölçmeler yapılmalı ve sonuçlar değerlendirilmelidir. Buna örnek olarak, ekoturizmi altı ilkeyle inceleyen Wallace ve Pierce'in çalışması (1996) verilebilir:

1. Çevre ve yerel halk üzerinde an az olumsuz etkiyi yapacak kullanım tarzını belirleme
2. Alanın doğal ve kültürel sistemine karşı duyarlılığı ve bilinci artırma
3. Yasal olarak yönetilen korunan alanlar ve diğer doğal alanların yönetimi ve korunmasına katkıda bulunma
4. Alanda yapılacak turizm miktarı ve türünün belirlendiği karar verme aşamasında ve uzun dönemde yerel halkın katılımını sağlama ve artırma
5. Yerel halka ekonomik ve diğer faydalar sağlama

Yukarıdaki öneri, oldukça gerçekçi ve anlamlı görünmektedir. Fakat bu öneride ve Wallace, Pierce ve benzerlerinin sunumunda, ekoturizm gibi bir olgunun asıl doğasını anlamaya yönelik ciddi epistemolojik ve metodolojik hatalar vardır. Bu hatalar alternatif görüşlerin sunduğu eleştirilerde açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bir diğer hata da şudur: "Kullanılan tanım ekoturizmi destekleyen prensiplerin uygulamasından daha az önemlidir" (Wright, 1997) demek tanımın asıl anlamını ve işlevini en azından görmezlikten gelmektir. Tanımla bir faaliyet açıklanmaya çalışılır. Bu açıklama asıl faaliyeti değil de idealleştirilmiş, olması gerekeni betimliyorsa ve bu betimleme, yaşanan örgütlü hayatta olanlar ile uyuşmuyorsa, sorun öncelikle hayatta olanda değil, açıklamadadır. Tanımla açıklanmak istenen açıklanamakta; onun yerine idealleştirilmiş faaliyetler, amaçlar ve sonuçlarla doldurulmuş bilinç yönetimi işlevi gören ve sahte imajlar yaratan açıklamalar getirilmektedir. Ekoturizmin yaygın tanımlarının hepsi bu tür içerikle yüklüdür. Wright ve

benzeri düşüncede olanlar bu idealleştirilmiş ve normatif (etik dahil) prensipleri hareket noktası olarak almakta, endüstriyel faaliyetlerin çoğunun bunlara uyduğunu belirtmekte, sadece bazı tur operatörlerinin buna uymadığı üzerinde durmakta, uyulması gereken prensipler ve sertifika programları geliştirmekte ve çözüm olarak daha çok ekoturistlerin eğitimi üzerinde vurgu yapmaktadırlar. Bu vurgu da ekoturizmin yaygın tanımındaki ekoturist profiliyle çelişmekte, dolayısıyla, bu vurguyu yapanlar açıklamalarında tutarsızlığa düşmektedir: Eğer ekoturist doğayı bilinçli olarak seçen turist ise, ki yaygın tanımlamalardaki varsayım budur, o zaman onları çevre duyarlılığı ve davranışı kazanması bağlamında eğitmenin anlamı kalmaz. Aslında, eğer bir eğitim gerekliyse, asıl eğitilmesi gerekenler ekoturizm faaliyetlerini düzenleyen ve ondan doğrudan veya dolaylı olarak kar elde eden güç yapılarıdır. Bu güç yapılarına uluslararası dev firmalardan, tur operatörlerine, yasal düzenlemeyi yapanlardan uygulayanlara, yerel idarelerden yerel sermayeye ve “kullanılmayan malın (yani doğanın, tarihi değer, inancın, geleneğin, kültürel ürünün) faydası ne?” diye soran bazı “akademisyenlere” kadar herkes dahildir.

Bozmadan kullanma ve etki bağı

Son yirmi yıl içinde alternatif turizm, ekoturizm, doğa turizmi ve bilinçli turizm gibi sayısı elliyi aşan turizm türleri yaratılmıştır. Bu turizm türlerine çevrecilik boyutu yüklenmiş ve korunan, doğal ve kırsal alanlara doğru yoğunlaşan bir yayılma başlatılmıştır. Bu çevrecilik söylemine göre, bu türler doğayı değiştirmeden, bozmadan ve kaynakları tüketmeden kullanmayı amaçlar. Böylece sürdürülebilir bir turizm faaliyeti oluşur.

Kullanım daima her hangi bir tüketmeyi veya etkiyi ortaya çıkarır; kullanmak demek, dönüştürmek, değiştirmek ve etkilemek demektir. Bu kaçınılmazdır. Bu kaçınılmazlık ekoturizm veya her hangi bir turizm türünde ilk gereksinimle birlikte başlar. Bu gereksinim turistin geleceği yerde veya yakın çevresinde kalma, yeme içme ve eğlenme gibi ihtiyaçları karşılayan tesislerin kurulmasını beraberinde getirir. Bu da doğal peyzajın teknoloji kullanarak yeniden biçimlendirilmesi demektir. Dolayısıyla, sorun turistle ve turistin davranışıyla veya birkaç sorumsuz tur operatörüyle başlamakta ve bitmemektedir. Bozmadan ve kaynakları tüketmeden kullanım olasılığı pratik olarak olmadığı için,

1990'dan beri ekoturizmin ve benzerlerinin yerel doğaya ve topluma ciddi olumsuz etkileri olabileceği ve olduğu üzerinde tartışmalar ve araştırmalar olmaktadır (Johnson, 1990; Berle, 1990; Hall, 1994; bandy, 1996).

Koruma ve gelişme uyumsuzluğu

Ekoturizm ve sürdürülebilirlik anlayışında temel iletilen görüşe göre, ekosistem korunurken ve yerel koşullar geliştirilirken, ekonomik pazarın büyümesi ve gelişmesi sağlanacaktır. Bandy'e göre (1996:325) bu görüş aynı anda heyecan verici ve tüyler ürperticidir: Ekoturizm (ve sürdürülebilir turizm) ekosistemi ve yereli sözde koruyan ve yöneten girişimleri temsil ederken, aynı zamanda, yağmacı, talancı, açgözlü ve yırtıcı güçlerin ekonomik, siyasal ve kültürel egemenliklerini sürdürmek ve güvenliğini sağlamak için daha etkin yollar/araçlar olarak hizmet etmektedir. 1987'deki Brundtland Komisyonundan, 1992 Dünya Zirvesiyle sunulan Agenda 21'e ve oradan 2002 Ekoturizm Yılı'nın ilanı ve sonrasındaki bildirimlere ve alınan kararlara kadar bütün metinler, süper-sömürüyle, doğanın gaspı ve homojenleştirilmesiyle, yoğunlaşan borçlar ve sürdürülebilirlik krizleriyle (Escobar, 1995; Bandy, 1996:326), yerelin asıl sorunlarıyla ve doğal alanların ve ekosistemin korunmasıyla gereğince ilgilenmedi ve ilgilenmede başarısız kaldı.

Doğal çevre ve yerel ile turizm sermayesi arasındaki uyumsuzluk "sorumlu yönetim ve çevresel etik ilkeleriyle" çözülmeye çalışılmaktadır (Holden, 2003). Aslında, ekoturizmle ilgili sonuçlar (ve sorunlar) ne yönetim, ne bilgi, beceri, deneyim ve eğitim azlığı (Lagarensen, 2003) ve etik sorunlarıdır; ne de uygun politikalar ve yönetimle ve etik standartlara uymayla çözülebilir; çünkü sonuçlar küresel pazarın "çalışma tarzından" (modus operanti) kaynaklanmaktadır.

Eko ön eki: Ekonomik ve ekolojik kalkınma

Genellikle yerel halkın ekonomik faydalarını maksimuma çıkarma ve ülke ekonomisine katkı bakımından, ekoturizmdeki "eko" önekinin "ekoloji" kadar "ekonomiye" de karşılık geldiği ifade edilir. Ekoturizm, ekonominin ekolojiyle, ekolojinin rızası dışı evliliğinin bir ürünü olarak da düşünülebilir. Hatta ekonominin eko kavramına yüklenen ekoloji anlamı içinde görünmez yapıldığı, saklandığı da söylenebilir. Sadece ekoturizmin yerel halka gelir

sağlaması ve yerel refaha katkıda bulunması ilkesiyle ekonomi konu edilmektedir. Bu ilkenin ne denli geçerli olduğu şüphelidir; çünkü ekoturizmin yerele olan ekonomik faydaları ve iş yaratması yoğun bir şekilde soruşturulmaktadır (Healy, 1994; McLaren, 1998; Bookbinder, 1998; Lindberg et al., 1996; aktaran Stern ve diğerleri, 2003). Araştırmalara göre, yerel halk için görece birkaç iş yaratılmaktadır ve herhangi bir tür turizmden yerel halk çoğu kez çok az veya hiç fayda elde etmezler. Turizmde elde edilen karların/zenginliklerin yerelde kalmadığı, çoğunun uluslararası şirketlere ve bir kısmının da yerel olmayan ulusal şirketlere gittiği bilinmektedir (Che, 2005; Stone and Wall, 2004; Stem et. al., 2003; Duffy, 2002; Scheyvens, 1999; Honey, 1999; Lindberg et.al, 1996; Mansperger, 1995:). Gerçekte, ekoturizm seyahat acenteleri, tur operatörleri, hava yolları şirketleri ve büyük otel zincirlerine sahip yatırımcılar için yüksek gelir sağlar; emtialaşmış kültür, eğlence ve deneyim paketinin parçası olarak pazarlanan yerel yaşam ve doğa bu gelirin elde edildiği, ama düşük saygınlıktaki kaynaktır (Welford and Ytterhus, 1998; Campbell 1999; Loon and Polakow 2001; Jones, 2005; Stem et. al. 2003: 325). Ekoturizm faaliyetleri “dışarıdan olanlar (yabancılar)” tarafından başlatılır, yönetilir ve ortak-yönetilir (Belsky 1999; Wearing and McDonald 2002, aktarany Jones, 2005). Hiç kimse, Kenya, Cosa Rica ve Ekvador gibi birkaç marjinal yerel örnekler ve ayrıntılı bölüşüm göstermeyen “yılık turizm gelirlerinde artış” istatistikleri ötesinde, turizmin ve ekoturizmin düzenli olarak yerel halkın refahını artırdığını gösteren güvenilir data sunamaz.

Ekoturizm bir veya birkaç yatırımcı ve yerel iş adamı için fırsatlar, birkaç yerel genç için mevsimsel düşük ücretler, yerel yaşam biçiminin yok edilmesi veya marjinal duruma düşürülmesi nedeniyle oluşan yaygın işsizlik ve yoksulluk, yerelden göç gibi sonuçlar getirir.

Yerel kültüre saygı iletilisiyle gelenler

Ekoturizmin yaygın görüşteki tanımına göre, ekoturizm yerel kültüre saygılı turizmdir: yani yerel kültür ile turistlerin kültürü beraberce birbirine saygılı bir şekilde ilişkiye girerler. Bu iddianın aksine, ekoturizmle yerel kültürün emtialaştırıldığı (kültürel ürünlerin, değerlerin ve ilişkilerin kazanç için pazarda alınıp satılan mal yapıldığı) (Bandy, 1996) ve cemaat dayanışmasının eridiği sonuçları çıkmaktadır (Honey, 1999; McLaren, 1998; aktaran Stern

ve diğerleri, 2003). Farklı kültürdeki insanlar birbiriyle sürekli ilişkiye girdiklerinde ilişkideki güç, egemenlik ve mücadele yapısına bağlı olarak kültürler etkilenecek, dönüşüme uğrayacak ve hatta ortadan kalkacaktır. Hall'a göre (1994:154) ekoturizmin gelişmesiyle yerel kültürler üzerine Avrupa kültürünün değerlerinin yüklendiği muhtemel bir ekolojik emperyalizm biçimiyle karşı karşıyayız. Ekolojik emperyalizm veya değil, kültürel etkileşimin başladığı andan itibaren "koruma ve saygı" kavramı artık anlamını yitirir; "eko" takısını usta bir şekilde kullanan turizm ve reklam endüstrisinin ve ondan faydalanan diğer endüstrilerin propaganda ve imaj yaratmayla bilinç yönetimi de buna katılarak yerelin geleneksel yaşam tarzının aleyhine bir dönüşüm başlar. Böylece yerel el işinden yerel oyunlara, yerel doğadan yerelin insanlarına kadar her şey kullanılacak emtia yapılarak pazarlanır. Dolayısıyla, ekoturizm ekosistem ve yerel hayata ekonomik ve kültürel tecavüzün yoğunlaşmasını ve her şeyin emtialaştırılmasını, yerelin ve çevrenin pazar yapılarak marjinalleştirilmesini temsil eder (Cater, 1993; Berle, 1991, aktaran Bandy, 1996; Cater and Lowman 1994; Bandy, 1996). Bu temsilde, doğa ve yerel olan her şey, birilerinin materyal zenginliği için küresel tüketim kültürünün "seyrederek, gezerek, görerek tükettiği popülerler" arasına katılır. Böylece, yerelin küresel pazar içine katılması sağlanır. Bu katılma ile, küresel pazardaki sömürü ve yoksun ve yoksul bırakma, yerele bu şekilde de taşınır. Yerelin küresel pazara bu tür katılması, alternatif yaklaşımlara göre, yeni bağımlılığı ve yeni sömürgeciliği anlatır.

Doğaya dayalı seyahatin anlamı

Yaygın görüşte ekoturizm, başlangıçtan beri çevre eğitiminin vurgulandığı, bozulmamış doğal alanlarda doğaya dayalı seyahat olarak sunulmaktadır. Eğer ekoturizm faaliyetlerini düzenleyen, yöneten ve belirleyen güç çevre bilinciyle hareket eden turistin kendisi olsaydı, bu tanımlama yeterince geçerli olabilirdi; ama değil.

Ekoturist tanımıyla iletilenlerin anlamı

Ekoturizm kavramı ile beraber ekoturist kavramı da gündeme gelmiştir. Aynı zamanda ekoturistin tanımı üzerinde de farklı görüşler ortaya çıkmıştır (Kerstetter, Hou & Lin, 2004). Ekoturistler ile kitle turisti arasındaki en temel ayırım ekoturistlerin daha çok "doğa için

gelmiş” olmasında yatar. Teorik olarak ekoturist çevreye duyarlı olan turisttir. Çevresel bakımdan hassas turistler daha az tüketici ve daha az çevre üzerinde kirletici etkilere sahip olmaktadır. Fakat ekoturizm destinasyonu olarak bilinen bir yere giden her turistin çevreye duyarlı olacağı da beklenemez. Ekoturizmde doğanın kıymetini bilme, doğayı seyretme, bozmadan kullanma, doğayla iç içe olma, doğadan bir şekilde zevk alma gibi amaçların teorik olarak belirlenmesi, ekoturizm faaliyetlerinin bu amaçlar doğrultusunda yapıldığı anlamına gelmez. Operatörlerin ve ekoturizm adı altında seyahat edenlerin hepsinin çevreye duyarlı olduğu beklenemez. Yapılan araştırmalar bu bağlamda da önemli farklılıkların olduğunu göstermektedir. Doğa temelli turizm faaliyetlerinde bulunan turistler davranış, amaç, çevre duyarlılığı ve ekoturizm hakkında bilgi ve yönelim bakımlarından homojen bir grup oluşturmazlar. Genel doğa temelli turistler ile ekoturistleri de ayırt etmek oldukça zordur (Priskin, 2003). Özellikle daha çok hizmet ve rahatlık bekleyen yumuşak (veya sığ) ekoturizmle birlikte kitle turizminin altyapısı doğal alanlara taşınmaktadır. Örneğin Weaver’ın görüşüne göre (2001) bu bir tezat teşkil etmeyebilir, fakat bunun anlamı doğal olanın yapay düzenlemelerle yeniden biçimlendirilmesi ve doğal olandan uzaklaşmadır. Kuş gözlemi yapan ekoturistler çevreye çok duyarlı olabilirler, fakat diğer ekoturistlerin böyle olacağının herhangi bir garantisi yoktur (Richins ve Weiler, 1995).

Turist tercihleri ve konaklama anlatılarının ilettikleri

Doğa, kültür ve macera ile ilgilenen turistlerin konaklama arzuları ile ilgili araştırmalar, çok çeşitli konaklama tercihleri olduğunu göstermektedir. Yapılan çalışmalar çoğunlukla daha samimi, kırsal ve yerel konaklamayı, otel ve motellerden daha çok tercih ettiklerini göstermektedir. Aynı zamanda çevreye duyarlı faaliyetler aramaktadırlar. Bununla beraber bazı yerlerde bu talepler karşılanamamaktadır. Yönelim daha geniş ve uluslararası otel türü lüks konaklama ya da vahşi doğada modern konaklama yerleri yönünde olmaktadır (Wight 1997). Turistlerin önemli bir kısmı çevresel sürdürülebilirlik yerine daha çok “tecrübeleme” ve “bilme” amaçlı olarak seyahat etmektedirler. Kerstetter, Hou ve Lin’in yaptıkları incelemenin sonucuna göre (2004), örneğin, insanların % 60’ı çevreyi tecrübeleme ve bilme amaçlı macera turizmi yapmaktadır. Örneğin Nepal hükümeti yerel halk ve ziyaretçilerin

doğrudan etkileşimini kısıtlamak ve sınırlı yerel kaynaklar üzerindeki etkiyi önlemek için kampli trekçileri teşvik etmektedir (Wallace vd. 1996).

Reklam ve promosyon nedeniyle turizm endüstrisi turistlerin eğitilmesi konusuna önem vermeye başlamışlardır. Fakat bu eğitimin doğasında çekici imajlar yaratma mı, yoksa ekoturizmle ilgili öne sürülen amaçlar ve sonuçlarla mı ilgilenmenin egemen olduğu sorusuna cevaplar oldukça çelişkilidir. Örneğin operatörlerin çevresel eğitimle ilgili reklamlarının içerik analizi yapıldığında, çevresel eğitimle ilgili vurgunun olmadığı görülmektedir (Price, 2003).

Sonuç

Ekoturizmin tanımı, amaç ve sonuçlarıyla ilgili sunumlar ve tartışmalar bizi ekoturizm hakkında şüpheye düşürmekte ve dolayısıyla ekoturizm konusuna çok daha dikkatli ve bilinçli bir şekilde yaklaşmamız gerektiğini ima etmektedir.

Dünya Turizm Örgütü (WTO) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) gibi uluslararası büyük kuruluşlar, yabancı yatırımcılar, tur operatörleri, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği ekoturizm hareketini geliştirmekte olan ülkelerde özellikle teşvik etmektedir. Türkiye gibi birçok ülke, turizmi ve ekoturizmi lider kalkınma aracı olarak görmekte ve ekonomilerine çok büyük katkı sağlayacağını sanmaktadır. Doğal kaynakları uzun dönem çıkar hesapları doğrultusunda satın almak ve kullanmak isteyen yabancı yatırımcıların, yerel toplumun kalkınması için ekoturizmin zorunlu olduğu imajını yerleştirme ve yayma konusunda hem kendi aralarında hem de gittikleri ülkelerdeki ortaklarıyla birleşmeleri normaldir. Bu yerleştirme ve yayma işinde, gelişmenin sadece tüm yerel toplum boyunca yayılması değil aynı zamanda çevresel konuların en yüksek öncelikte olması gerektiği belirtilmektedir. Çevre eğitimi yoluyla yerel halkın ve diğer yöntemlerle hükümetin tutumlarını değiştirme gerekliliği öne sürülmektedir. Sanki kırsal, doğal ve korunan alanlarda doğa yok ediliyormuş gibi, doğa korumayı geliştirmek ve doğayı korumak gerekçeleriyle birlikte, kurtarıcı olarak ekoturizmin promosyonu yapılmaktadır. Eğer, ulusal ve yerel stratejinin bir parçası olarak ekoturizm planlanacaksa, en azından turizm tesislerinin kurulması ve geliştirmesi

aşamalarında çevre kaynakları üzerindeki etkilerinin rutin olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi; turizm endüstrisinin günlük pratikleri, yönlendirdiği etkinlikler ve bu etkinliklere katılan turistlerin etkilerini izleyecek ve kontrol edecek yasaların oluşturulması ve uygulanması gerekir (Erdoğan 2003).

Ekoturizm ve doğa turizmi gibi isimlerle, gittikçe kırsal alana, orman içine ve korunan alanlara yayılan turizm ve 1980'lerden beri hızla artan pazar konsantrasyonuna (tekelleşmeye, yatay ve dikey örgütsel büyümeye) karşı gibi görünen fakat onu aslında destekleyen "küresel-yerellik" (glocalism) düşünüş tarzı ciddi bir şekilde soruşturulmalıdır. İster kitle, ister yumuşak ister ekoturizm olsun, bu turizm biçimleriyle gelen büyük veya küçük turizm sermayesinin ve endüstrisinin uygulamalarının kendiliğinden çevre dostu bir biçime dönüşeceğini ummak yanlıştır. Ayrıca ekoturizmin başlangıç sınırları içinde kalacağını da beklemek doğru değildir. Turizm, hangi adla adlandırılırsa adlandırılsın, ekonomik bir kaynak olarak ele alınınca, kurulan tesisler ve ilişkilerle gelen kullanımlar sonucu ekolojik tahrip ve bozulmalar olacaktır. Kitle turizmi, ekoturizm ve diğerleri arasındaki fark etki ve bozulma biçimi ve kapsamıdır. Bu fark da statik değil, yayılmaya ve büyümeye yönelik dinamik bir yapıya sahiptir. Nerede insan girişi ve kullanımı varsa, belli ölçüde bozulma vardır. Şunu kesinlikle akıldan çıkarmamak gerekir; turizm özellikle turizme dayanan yerel alanlarda çevre bozulmasını neden olan en önde gelen faktörlerden biridir.

Alternatif turizm türlerinin, çevresel duyarlılık söylemlerinin tersine çevresel bozulmaya yol açacak şekilde gelişmesine uluslararası turizm pazarından birçok örnekler vermek mümkündür. En başta gelen konu, özellikle "yeşil ürün" pazarlaması yapan seyahat acenteleri ve tur operatörlerinin bir kısmının katalog ve broşürlerinde "temiz, bozulmamış çevre" olarak sattıkları yerlerin aslında doğal çevre açısından hiçbir değeri olmayan yerler olduğudur. Kitle turizmi yapan acentalar ve tur operatörleri aynı zamanda ekoturizm de yapmakta; aynı turistleri hem denize hem de doğa içine otobüslerle ve 4x4 jeep kervanlarıyla taşımaktadır. Doğa içinde aynı otel zincirleri ve sermaye tesisler kurmakta ve korunan alanlara kadar değerli her yeri meşrulaştırılmış işgalle çitlemektedirler. Bu yollarla, turizm endüstrisi aslında pazarını kırsal alanlara hızla genişletmektedir. Bu sırada da ağırlıklı olarak kalkınmayla, çevresel, kültürel, yerel ve doğal değerleri korumayla ve

desteklemeyle ilgili söylemleri de artırmaktadırlar. Bu söylemlerin geçerliliği turizm endüstrisinin (turistlerin değil) faaliyetlerinin doğasına bakarak saptanmalı ve bu faaliyetlerin asıl doğasını yansıtan açıklamalar getirilmelidir. Bu açıklamalar da politikaların yeniden gözden geçirilmesi için kullanılmalıdır.

Kaynakça

- Alemdar, K. ve İ. Erdoğan (2005). Öteki Kuram. Ankara: Erk.
- Bandy, J. (1996). Managing the Other of Nature: Sustainability, Spectacle, and Global Regimes of Capital in Ecotourism. *Public Culture*, 8 (3):539-566.
- Belsky, J. (1999). Misrepresenting Communities: The Politics of Community-based Rural Ecotourism in Gales Point Manatee, Belize. *Rural Sociology*, 64:641–666.
- Berle, P. A. (1990). Two faces of ecotourism. *Audobon*, 92 (2) s.6.
- Blamey, R. K. (1997). Ecotourism: The Search for an Operational Definition, *Journal of Sustainable Tourism*, 5 (2):109-130.
- Blamey, R. K. (2001). Principle of Ecotourism, *The Encyclopedia of Ecotourism*. New York: CAB International.
- Burger, J. (2000). Landscape, Tourism, and Conservation, *The Science of The Total Environment*, 249 (1-3): 39-49.
- Butler, R. (1990). Alternative Tourism, Pious Hope or Trojan Horse?, *Journal of Travel Research*, 28 (3): 40-45.
- Butler, R. (1991). Tourism, Environment and Sustainable Development, *Environmental Conservation*, 18 (3): 201-209.
- Campbell, L. (1999). Ecotourism in Rural Developing Countries. *Annals of Tourism Research*, 26:534–553.
- Cater, E. (1993). Ecotourism - A Sustainable Option? *Geographical Journal*, 159: 114-115.

Che, D. (2005). Developing Ecotourism in First World, Resource-Dependent Areas. *Geoforum*, (baskıda).

Conservation International 2003. <http://.conservation.org/xp/CIWEB/programs/ecotourism/ecotourism.xml>

Cullen, Booth, Hughey (2003). Ecotourism issues and options for New Zealand. *Tourism Recreation Research*, 28 (2): 89-93.

Duffy, R. (2002). *A Trip Too Far: Ecotourism, Politics and Exploitation*. London: Earthscan Publications.

Erdoğan N. (2003). *Çevre ve (Eko)turizm*, Ankara: Erk Yayıncılık.

Faber, D. (1993). *Environment Under Fire*. NY: Monthly Review Press.

Hall, C. M. (1994). Ecotourism in Australia, New Zealand and South Pacific: Appropriate tourism or a new form of ecological imperialism? İçinde: Cater, E. ve Lowman, G. (1994) (eds.). *Ecotourism: A sustainable Option?* New York: John Wiley & Sons. s. 137-158.

Holden, A. (2003). In Need of New Environmental Ethics for Tourism? *Annals of Tourism*, 30 (1):94-108.

Honey, M. (1999). *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?* Washington: Island Press.

Johnson, B. R. (1990). Introduction: Breaking out of the tourist trap. *Cultural Survival Quarterly*. 14 (1): 12–25.

Jones, S. (2005). Community-Based Ecotourism: The Significance of Social Capital. *Annals of Tourism Research*, 32 (2): 303–324.

Kanada Çevre Danışmanlığı Komisyonu (1992). *Canadian Tourism Council Report on Ecotourism*. <<http://206.191.33.50/tourism/trdc/form.html>>

Kerstetter, D. L., Hou, J. S. & Lin, C. H. (2004) Profiling Taiwanese ecotourists using a behavioral approach. *Tourism management*, 25 (3): 491-498.

Lagaranse, B. (2003). Community based ecotourism development to reduce climate change and manmade coral bleaching: The case of Bunaken national park. *Asena Journal on Hospitality and Tourism*, 2 (1): 61-70.

Lee, C. H., Lee, J. H. & Han, S.Y. (1998). Measuring the economic value of ecotourism resources: The Case of South Korea. *Journal of Travel Research*, 36 (4): 40-47.

Leung, Y. ve diğeri (2001). The Role of Recreation Ecology in Sustainable Tourism and Ecotourism. İçinde: McCool, S. ve R. N. Moisey (eds.), *Tourism, Recreation, and Sustainability: Linking Culture and the Environment*. New York: CAB International.

Lindberg, K., J. Enriquez and K. Sproule (1996). Ecotourism Questioned: Case Studies from Belize. *Annals of Tourism Research*, 23 (3): 543–562.

Loon, R., and D. Polakow (2001). Ecotourism Ventures: Rags or Riches? *Annals of Tourism Research*, 28:892–907.

Mansperger, M. C. (1995). Tourism and Cultural Change in Small-scale Societies. *Human Organization*, 54(1): 87-94.

Middleton, V. T. & Hawkins C. (1998). *Sustainable Tourism: A Marketing Perspective*. Boston: Butterworth-Heinemann.

Nepal, K. S. (2000). Tourism in Protected Areas The Nepalese Himalaya, *Annals of Tourism Research*, 27(3): 661-681.

Nyaupane, G. P. Ve B. Thapa, (2004). Evalation of ecotourism: a comparative assessment in the Annapurna Conservation Area Project, Nepal. *Journal of Ecotourism*, 3 (1): 20-45.

Orams, M. B. (1995). Towards a More Desirable Form of Ecotourism, *Tourism Management*, 16 (3-8):142.

Pforr, C. (2001). Concepts of sustainable development, sustainable tourism, and ecotourism: Definitions, Principles, and linkages. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 1 (1): 68-71.

- Price, G. G. (2003). Ecotourism Operators and environmental education. *Tourism Analysis*, 2003, 8 (2-4): 143 -148.
- Priskin, J. (2003). Characteristics and Perceptions of Coastal and Wildflower nature-based Tourists in the Central Coast region of Western Australia. *Journal of Sustainable Tourism*, 11(6): 499-529.
- Redcliff, M. (1991). *Development and Environmental Crisis*. N. Y.: Routledge.
- Richins, H. ve Weiler, B. (1995). Extreme, extravagant and elite: A profile of ecotourists on earthwatch expeditions. *Tourism Recreation Research*, 20 (1): 29 - 37.
- Scheyvens, R. (1999). Ecotourism and the Empowerment of Local Communities. *Tourism Management*, 20: 245 — 249
- SDEC (2002). Sustainable Development of Ecotourism Conference: Final Report April 2002. <http://www.planeta.com/ecotravel/tour/2002ecotourismreport.html>.
- Stem, C.J., J.P. Lassoie, D.R. Lee, and Deshler, D.J. (2003). How 'eco' is ecotourism? A Comparative Case Study of Ecotourism in Costa Rica. *Journal of Sustainable Tourism*, 11 (4): 322-347.
- Stone, M. and G. Wall (2004). Ecotourism and Community Development: Case Studies from Hainan, China. *Environmental management*, 33 (1): 12-24.
- Tao, C. H., Eagles, P. F. ve Smith, S. L. J. (2004). Profiling Taiwanese Ecotourists Using a self-definition Approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 12 (2): 149-169).
- Tao, C. H., Eagles, P. F. ve Smith, S. L. J. (2004a). Implications of alternative definitions of ecotourists. *Tourism Anaysis*, 9 (1/2): 1-13).
- The International Ecotourism Society, (2002). The definition of ecotourism. <http://www.ecotourism.org/index.htm>.
- Thomas (1992). *Environment in international relations*. London: Chameleon Press.
- Wallace, G. N. & Pierce M. S. (1996). An Evaluation of Ecotourism In Amazonas, Brazil, *Annals of Tourism Research*, 23 (4): 843-873.

- Weaver, D. B. (1999). Magnitude of Ecotourism in Costa Rica and Kenya, *Annals of Tourism Research*. 26(4): 792-816.
- Weaver, D. B. (2001). Ecotourism as mass tourism: contradiction or reality? *Cornell Hotel & Restaurant Administration Quarterly*, vol 42 (2): 104-113.
- Wearing, S., and M. McDonald (2002). The Development of Community-based Tourism: The Relationship Between Tour Operators and Development Agents as Intermediaries in Rural and Isolated Area Communities. *Journal of Sustainable Tourism* 10:191–206.
- Welford, R and B. Ytterhus (1998). Conditions for the Transformation of Eco-Tourism Into Sustainable Tourism. *European Environment*, 8 (6): 193-195.
- Wright, P. (1997). Ecotourism Accomodation Spectrum: Does Supply Match The Demand, *Tourism Management*. 18(4):209-220. Canada.

Özet

Bu makalede turizm sektöründe sürdürülebilirlik ve turizmin doğal alanlara doğru yayılmasıyla gelen ekoturizm olgusunun ele alınış biçimleri irdelendi. Bu amaçla önce ekoturizm ortaya çıkışı, tanımı, amaçları ve sonuçları konusunda iletilen yaygın görüşler ele alındı ve açıklandı. Sonra, alternatif görüşlerin temel yaklaşım tarzı sunuldu ve yaygın görüşün ilettikleri irdelendi. Sonuçta, yaygın ele alış biçimlerinin ekoturizm olgusunu açıklamada çok yetersiz, yanlı ve bilimsel yapıdan ciddi bir şekilde yoksun olduğu belirlendi.

Anahtar sözcükler: Sürdürülebilir turizm, ekoturizm, alternatif turizm, ekoturist

Abstract

The dominant and alternative ways of articulating ecotourism issues emerging from the expansion of tourism to natural areas and sustainability in tourism are discussed in this article. First, the dominant perspectives about the origin, definition, objective and outcome of ecotourism are presented and discussed. Then, critical evaluations of ecotourism and dominant paradigm are delineated. It was concluded that mainstream explanations are highly inadequate, biased and seriously impoverished in terms of scientific nature.

Key words: Sustainable tourism, ecotourism, alternative tourism, ecotourist, protected areas.